

Antropoloji tarihçesi: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi özelinde fizik antropolojiden sosyal antropolojiye geçiş

Meryem Bulut^{1*}

¹ Prof. Dr. | Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara - Türkiye

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Meryem Bulut

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi

Antropoloji Bölümü

Sosyal Antropoloji Anabilim Dalı

06100 Sıhhiye, Ankara - Türkiye

E-posta/E-mail: mbulut@ankara.edu.tr

Alındı/Received: 3 Temmuz / July 2023

Düzeltildi/Revised: 13 Eylül / September 2023

Kabul/Accepted: 18 Eylül / September 2023

Yayımlandı/Published: 29 Ekim / October 2023

Öz

Antropolojinin tarihçesi ve Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde sosyal antropoloji anabilim dalının gelişiminin ele alındığı bu makalede, küresel perspektiften antropolojinin gelişimi; Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde antropoloji bölümünün kurulmasıyla birlikte fizik antropolojiden sosyal antropolojiye uzanan evrede öne çıkan araştırmalar ile hocalarımızın çalışmalarından hareketle antropoloji ve sosyal antropolojinin kısa bir tarihçesi yazılmıştır. Sosyal antropoloji on dokuzuncu yüzyılın sonunda, “yabani”, “uzak” ve “öteki” olarak tanımlanan toplulukları anlamaya yorumlamaya çalışır. Dolayısıyla sosyal antropolojinin köklerinin İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'dan atıldığı ve modern olarak tanımlanan dünyanın ilgisi ve gereksinimleri doğrultusunda şekillendiği görülür. Türkiye'de de akademik anlamda gerçekleştirilen antropolojik araştırmalar, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatı ile 1925 yılında, Türk Antropoloji Enstitüsü'nün İstanbul Darülfünun-u Tıp Fakültesi'nde kurulması ile başlamıştır. Antropolojinin Türkiye'de bilimsel olarak ele alındığı ilk yıllarda araştırmacılar daha çok fizik antropoloji çalışmaları üzerinde yoğunlaşmış olsalar da bu durum ilerleyen zaman içinde değişime uğramıştır. Sosyal antropolojik çalışmaların sistematik bir biçimde ele alınması 1940'lı yıllarda başlamıştır ve bu araştırmaların büyük bir çoğunluğu Türkiye'nin kırsal bölgelerinde gerçekleştirilen alan araştırmalarından oluşmuştur. Bu makalede tarihsel süreçte sosyal antropolojinin kabul edilmesine, günümüze kadar gelme sürecine, Türkiye'de sosyal antropolojinin gelişimi ve fizik antropolojiden sosyal antropolojiye geçiş bağlamında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi antropoloji bölümünün çeşitli gelişim aşamalarını işaret eden önemli çalışmalara ve bu çalışmaları gerçekleştiren akademisyenlere değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Antropoloji, sosyal antropoloji, fizik antropoloji, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi

Giriş

İnsanın yeryüzünde görülmeye başlamasından itibaren insanlar hem kendilerini hem de çevrelerini merak

History of anthropology: Transition from physical anthropology to social anthropology at Ankara University, Faculty of Language and History - Geography

Abstract

This article, which deals with the history of anthropology and the development of the anthropology department in the Faculty of Language and History - Geography, discusses the development of anthropology from a global perspective; the prominent research in the phase ranging from physical anthropology to social anthropology with the establishment of the anthropology department at Ankara University Faculty of Language and History - Geography and in addition to all these, it includes a brief history of anthropology and social anthropology based on the work of our professors. Social anthropology, together with other social sciences, tried to interpret the communities defined as “wild”, “distant” and “the other” at the end of the nineteenth century. Therefore, it is seen that the roots of social anthropology were laid in England, the United States of America, and France and were shaped in line with the interests and needs of the modern world. Academic anthropological research in Turkey started with the establishment of the Turkish Anthropology Institute in the Faculty of Medicine of Istanbul University in 1925 with the instruction of Mustafa Kemal Atatürk. Although researchers focused on physical anthropology studies when academic anthropological studies first emerged in Turkey, this situation changed over time. The systematic study of social anthropological research began around the 1940s, and the majority of these studies consist of fieldwork conducted in rural areas of Turkey. This article discusses the recognition of social anthropology in the historical process, the process of coming to the present day, the prominent research which points out the various stages of development of the anthropology department of Ankara University Faculty of Language and History - Geography, and professors who carried out this research.

Key Words: Anthropology, social anthropology, physical anthropology, Faculty of Language and History - Geography

etmişlerdir. Ancak sistematik düşüncenin doğuşunu çoğu kaynak Yunan Medeniyeti, özellikle de Herodotos'un (2006) MÖ 5. yüzyıldaki yazılarıyla ilişkilendirir. Hatta

Atf için / Cite as:

Bulut, M. (2023). Antropoloji tarihçesi: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi özelinde fizik antropolojiden sosyal antropolojiye geçiş.

Antropoloji, (46), OZ20-OZ30.

<https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.1321879>

kimileri ona “Antropolojinin babası” da demektedir. Sadece gördüklerini ve Akdeniz kıyılarındaki farklı ülkeler hakkında insanların söylediklerini kaydetmemiştir. Şu anda sosyal antropolojinin konusu olan; “insanları bu kadar farklı kılan nedir” gibi bazı temel sorulara da odaklanmıştır.

Sosyal antropolojinin 1860’tan evvel, henüz daha bir disiplin haline gelmesinden önce insanların kendilerini ve çevrelerini merak etme dürtülerinin ön plana çıktığı ve bu merakın antropolojinin uygulama ayağını ön plana çıkardığını söylememiz mümkündür. Herodot’un da dahil olduğu dönemde olmak üzere kültür incelemeleri antropolojik çalışmalar kapsamında değerlendirilmelidir.

Sosyal antropolojinin gelişiminin izini sürmek için, öncü çalışmaların, özellikle günümüzün “Sosyal Antropoloji” disiplinine şekil veren düşünürlerin eserleri ele alınabilir. Diğer yandan etnografik çalışmanın temelini oluşturan temel verileri farklı gezginlerin eserlerinde görmek de olanaklıdır. Disiplinin başlangıç aşamasında sosyal antropologların büyük bir kısmının, sosyal antropolojik çalışmalarını sınırlamak için bu seyahat anlatımlarını takip ettikleri çalışmalarına yansımıştır (Eriksen, 2010).

Coğrafi keşiflerde, karşılaşılan yeni ve farklı topluluklara olağandışı bir ilgi gösterilmiştir. Gezginler ve sömürgeciler yeni karşılaştıkları bu toplulukları “öteki kültür” olarak değerlendirmişlerdir (Erickson ve Murphy, 2020; Lavenda ve Schultz, 2018; Özbudun vd., 2012; Şahin, 2022). Bu yeni topluluk veya kültürler hakkında en çarpıcı gözlemler; kendi toplumlarından tamamen farklı olmalarıdır. Kendi koşullarını olağan olarak değerlendiren keşifler ve sömürgeciler, insanların nasıl olması gerektiğine dair standardı belirlemiş ve her zaman diğer insanların neden kendilerinden bu kadar farklı olduklarının sorusunun yanıtını aramaya koyulmuşlardır. Özellikle 16. ve 18. yüzyıllar boyunca bu sorulara yanıt aranmıştır. Örneğin Fransız yazar Montaigne (2006) kapsamlı olarak kendi ülkesi ile diğerlerinin gelenekleri arasındaki görünüşte paradoksal kısıtlamalarla ilgilenmiştir. Bu dönemde siyah ve giysisiz insanların gerçekten Adem’in soyundan gelip gelemeyeceği konusunda tartışmalar da yürütülmüştür.

Bu çalışmada sosyal antropolojinin tarihi ile Türkiye’de Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi özelinde antropolojinin kurulma ve gelişme sürecine değinilecektir.

Sosyal antropolojinin tarihsel süreçteki izleri

Avrupalı düşünürler için “öteki” topluluklar daima ilgi çekicidir. Topluluklar arasında en fazla ilgiyi Kuzey Amerika ve Polinezya görmüştür. Bu toplulukları çeşitli şekillerde tanımlamalara girişmişlerdir (Boas, 2017; Malinowski, 1992). Ancak bu tanımlamaları

geliştirirken 18. yüzyılda topluluklar arası farklılıklara kafa yoran Avrupalı düşünürlerin, tüm avantajların kendilerinden yana olduğu konusunda 16. Yüzyıl döneminde yaşamış düşünürler kadar kendilerinden emin olmadıkları da çalışmalarına yansımıştır. Farklı toplulukları sınıflandırmaya J. J. Rousseau (2009) da katılmıştır. Rousseau, Amerikan Yerlilerini “doğal insanın altın çağının soylu vahşileri” olarak tanımlarken, İspanyol misyonerler “ruhu olmayan insanlar” olarak görmüşlerdir. Thomas Hobbes ise 17. yüzyılda Amerikan Yerlileri için her insanın elinin komşusuna dönük olduğu ve insan hayatının “yalnız, fakir, pis, vahşi ve kısa” olduğu ve yerlilerin düşünme ve davranış biçimlerinin doğa durumuna oldukça yakın olduklarını ileri sürmüştür.

Seyyahlar ve misyonerler tarafından toplanan uzak diyarların örf ve adetlerine ilişkin ayrıntılı raporlar, yalnızca diğer kültürler hakkında ilginç bilgiler olarak değil, aynı zamanda toplumun gelişiminin tarihsel şemalarını inşa etmek için bir veri olarak da değerlendirilmeye başlanmıştır. Bazı yazarlara göre karşılaştırmalı etnografya tarihi 1724’te Latin ve Yunan yazarların tanımladığı gibi Amerikan Yerlilerinin geleneklerini antik dünyanın kültürel değerleri ile karşılaştırarak bir kitap yayınlayan Cizvit misyoner Lafitau (2013) ile başlamıştır. Bu tarihten kısa bir süre sonra Charles de Brosses, eski Mısır dini ile Batı Afrika dini arasındaki paralellikler üzerine yazmıştır. 1748’de Montesquieu seyahate değil okumaya dayalı *Esprit des Lois*’ini yayınlamış ve böylece bazı düşünürler tarafından sosyal antropolojinin ilk teorisyeni olarak kabul görmüştür. Montesquieu (1973) çalışmasında hukuk sistemlerindeki farklılıkların, onları elinde bulunduran ulusların diğer özelliklerindeki, nüfus, mizaç, dini inançlar, ekonomik organizasyon ve genel olarak geleneklerle ve ayrıca çevrelerindeki farklılıklarla ilişkilendirilerek açıklanabileceğini ileri sürmüştür. Bu çalışması ile Montesquieu’nun işlevselci bir yaklaşıma sahip olduğunu ileri sürmemiz olanaklıdır (Moore, 2015).

İskoçya’dan Adam Ferguson ve Adam Smith, genellemelerini Montesquieu’nun yaptığı gibi farklı toplumların kurumları hakkında o dönemde mevcut olan en geniş okumaya dayandırmışlardır (Moore, 2015). Bu evrimci perspektif, Darwin’in biyolojik türlerin evriminde doğal seçim ilkesini keşfetmesiyle popüler hale gelmiştir. Darwin’in görüşleri toplum ve kültür çalışmalarını büyük ölçüde etkilemiştir. Darwin’den önce de evrim kavramı dillendirilmiş olsa da Henry de Saint Simor, August Comte ve Herbert Spencer gibi düşünürler evrimden felsefi terimlerle söz etmişlerdir. Ancak evrimin nasıl gerçekleştiğine dair herhangi bir ampirik kanıt sunmamışlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem ABD’de hem

de Birleşik Krallık'ta evrimin aşamalarıyla ilgilenen önemli sayıda bilim insanının olduğu bilinmektedir. 19. yüzyılda çoğu bilim insanı gibi sosyal antropologlar da Darwin ve arkadaşlarının çalışmalarından büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Bu bakış açısı ile insanın kökeninin *Homo sapiens*'e kadar birkaç aşamadan geçtiğini ileri sürmüşlerdir. Antropologlar, Darwinizm'in mantığını takip etmeye ve onu sosyal kurumların kökenini açıklamak için uygulamaya çalışmışlardır. Bu eğilim, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk çeyreği boyunca ağırlığını sürdürmüştür (Moore, 2015). Evrimci bakış açısını dönemin önde gelen filozoflarının özellikle sosyal antropolojiye kaynak oluşturan çalışmalarından da görmek olanaklıdır.

Bazı tarihçilere göre sosyal antropolojinin kökeni, sosyal antropolojiyi tanımlayan David Hume ve Immanuel Kant'a kadar uzanır. Bazıları ise sosyal antropolojinin bazı temel sorularını gündeme getiren ve çalışmaları kültür incelemeleri olarak tanımlanan Herodotos'u antropolojinin babası olarak kabul etse de sosyal antropolojinin sistematik tarihinin Henry Maine ve Lewis Henry Morgan'dan başladığına inanılmaktadır. Sosyal antropolojinin bir disiplin olarak kabul edildiği bu dönemde her iki düşünür de sosyal antropolojinin kurucu babası olarak kabul edilirler. Bu dönemde Maine ve Morgan, çalışmalarına yön verirken seyyahların ve misyonerlerin eserlerini takip etmişlerdir (Wulf, 2009).

Antropoloji bir disiplin olarak kabul edildiğinde ise yapılan araştırmalar üzerinde Sosyal Statikler isimli çalışmada sosyal evrimci görüşün temellerini ortaya atan Herbert Spencer'in (Acton, 2021) görüşleri hâkimdir. Sosyal Evrimci görüşlere uygun olarak çalışmalar Batı'dan çıkan kavramlar ile şekillenmiş ve elde edilen veriler yine Batı bakış açısına göre yorumlanmıştır. Böylece disiplinde Batılı bir etnosantrizm hâkim olmuştur. Amerikan Yerlilerinin haklarını savunmasıyla bilinse de Lewis Henry Morgan da sosyal evrimci yaklaşımı benimsemiş antropologlardan birisidir. Morgan'ın görüşlerini en iyi şekilde gözlemleyebileceğimiz eserlerinden birisi 1877 yılında yayınlanan Eski Toplum adlı kitabıdır (Encyclopedia Britannica, 2021). Morgan kitabında toplumları "vahşilik", "barbarlık" ve "medeniyet" olarak üç ayrı grupta incelemiş ve bunları her toplumun geçmesi gereken aşamalar olarak ileri sürmüştür (Morgan, 2021). Sosyal Darwinci bakış açısı ile şekillenen sosyal antropolojinin tanımı disiplinin gelişmesinde bir mihenk taşıdır. Lewis Henry Morgan'ın Eski Toplum kitapları gibi Henry Maine'in Antik Yasa adlı çalışması da oldukça önemlidir. Her iki düşünürün görüşleri antropolojideki evrim teorisi konusunda derin etki yaratmıştır. Maine çalışmasını Hindistan'da gerçekleştirmiştir. Bu çalışmasını gerçekleştirdikten sonra toplumları; statü ve sözleşme toplumları olarak ayırdığı görülür. Maine

(2020), statüye dayalı veya geleneksel toplumlarda, akrabalığın kişinin toplumdaki konumunu belirlemede çok önemli olduğunu savunmuştur; sözleşmeye dayalı toplumlarda ise kişilere konumlarını sağlayan şey, daha çok kişilerin bireysel başarılarıdır.

Morgan'ın (2021) tanımlarına göre; Batılı toplumlar ile ilişkilendirilen medeniyet, kültürel evrim merdiveninde en üst basamakta yer almaktadır. Bu konuda Morgan düşündüklerinde yalnız kalmamış, tıpkı onun gibi antropolojide oldukça önemli bir yere sahip olan Edward Burnett Tylor ve James Frazer'da, Morgan'la aynı şeyleri savunmuşlardır. Bu yaklaşım her ne kadar disiplinde bir süre hâkim olmayı başarmış olsa da ilerleyen zamanlarda bu durum değişmiştir. Bu paradigma değişikliğinde Franz Boas oldukça etkin olmuştur. 1858 yılında Almanya'da doğan Franz Boas antropolojide alışlagelmiş yöntemlerle yetinmemiş, sosyal evrimci yaklaşımı reddeden bir tavır sergilemiştir. Boas'ın bu yaklaşımı Amerikan Antropolojisi olarak anılan okulun kurulmasına yol açmıştır (Erickson ve Murphy, 2016, s. 115). Boas'ın düşünceleri diğer antropologlara kıyasla birçok açıdan farklıdır. Boas disiplinde egemen olan etnosantrik yaklaşımı reddetmiş, bunun yerine Marvin Harris'in *The Rise of Anthropological Theory* kitabında adlandırdığı "tarihsel partikularizm" anlayışını benimsemiştir (Erickson ve Murphy, 2016, s. 118). Boas, ayrıca Amerikan Yerlilerinin asimilasyon sonucunda yok olmadan önce kültürlerinin kayıt altına alınması gerektiğini savunarak ABD antropolojisinin "kurtarma antropolojisi" olarak anılmasına da neden olmuştur (Erickson ve Murphy, 2016, s. 188). Her ne kadar Boas'ın bu düşünceleri disiplinde önemli etkiler yaratsa da hiçbir çalışması onun araştırmalara "kültürel görelilik" kavramını dahil etmesi kadar etkili olmamıştır.

Mayanthi Fernando, kültürel rölativizm üzerine ele aldığı metninde, bu kavramın aslında 1580 yılında Michel de Montaigne tarafından kullanıldığını ancak yüzyıllar sonra Franz Boas ve öğrencileri tarafından kavramın öne çıkarıldığını ileri sürmektedir (2021). Kültürel rölativizme göre toplumlar, daha önce Morgan ve diğerlerinin bahsettiği gibi aynı basamaklardan geçip aynı sonuca ulaşmayı hedeflememekte, bunun yerine kendi tarihselliklerine uygun bir biçimde çeşitli görünlere sahip olmaktadır (Fernando, 2021). Bu yaklaşım beraberinde her karşılaşılan topluluğa onların kendi kavramları ve sistemleri etrafında yaklaşılmasını ve mümkün olduğunca çalışılan topluluğun bakış açısından var olan bilgilerin yorumlanmasını getirmiştir. Kültürel rölativizm Franz Boas ve öğrencileri tarafından kullanılarak zaman içinde sosyal antropolojik çalışmaların merkezine oturmuştur. Bu kavram her ne kadar başlarda sosyal evrimci düşüncenin neden olduğu problemlere bir çözüm olarak kabul edilse de yıllar içinde çeşitli

tartışmaların çıkmasına sebep olmuştur (Erickson ve Murphy, 2020; Eriksen, 2010; Marett, 2020).

Kendi dönemlerindeki bilim insanlarından farklı yaklaşımları olan Franz Boas ve Bronislaw Malinowski, saha çalışması yapmanın gerekliliğini savunan ilk modern Antropologlar olarak kabul edilir. Klasik evrimcileri eleştiren Boas, saha çalışması yapmanın gerekliliğini savunmuştur. Ampirik veri toplamaya önem vermiş ve 1880'de ABD'de Amerikan Yerlileri ile saha çalışması yapmıştır. Ayrıca Modern Amerikan Kültürel Antropolojisini kurmuştur. Kültürün kişilik üzerindeki etkisini ve bunun tersini incelemeye başlamış ve sonunda bir okul kurmuştur. Bu okulun öncüleri Ruth Benedict, Margaret Mead, Linton, Kardiner ve Cora Du Bois'dir. Boas, antropoloji alanına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Boas'ın en önemli katkısı, "kültürel görecelik" doktrini olarak kabul edilir (Erickson ve Murphy, 2020; Eriksen, 2010).

İşlevsel düşünce ekolünün kurucusu Malinowski ise Yeni Gine adasında yaşayan Trobriandlar üzerine yaptığı çalışmalarla tanınır. 1915 ile 1918 yılları arasında bu kabileler arasında saha çalışması yürütmüştür. Malinowski'ye göre sosyal antropoloji; kabile toplumunun çeşitli bölümlerinin karşılıklı ilişkileriyle ilgilenir. Diğer bir deyişle kabile, ekonomi, siyaset, akrabalık gibi kavramların hepsi birbiriyle ilişkilidir. Ona göre sosyal antropoloji; kabile toplumu üyeleri arasındaki işlevsel ilişkileri inceler. Malinowski, antropolojideki saha çalışması geleneğine çok katkıda bulunmuştur. "Batı Pasifik Argonotları" saha çalışmasına dayanan etnografik anlatımı, antropoloji alanında dönüm noktası niteliğinde bir yayındır. Katımlı gözlem kavramı onun tarafından geliştirilmiştir. Toplumun çeşitli yönleri arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemenin önemini vurgulayarak, yoğun saha çalışmasının kesinlikle gerekli olduğu fikrini ileri sürmüştür (Malinowski, 2005).

Malinowski'nin çağdaşı olan Radcliffe-Brown (2022), biçimleri açıklamak için sosyal yapı kavramını geliştirmiştir. Bu kavramın disipline katılması sosyal antropolojideki bir diğer önemli gelişmelerden biridir. Ona göre sosyal yapı; bir kişinin bir kurum içindeki statüsünün ve rolünün incelenmesiyle ilgilidir. Başka bir deyişle, toplumsal ilişkiler ağını kurumsal bir çerçeve içinde ele alır. Andaman adalarında ve Aborjinler ile yürütmüş olduğu saha çalışmaları literatüre önemli katkılar sağlamıştır. Klasik evrimcileri eleştiren Radcliffe-Brown (2022), değişimin araştırılmasının gerekli olduğunu ve klasik evrimci çalışmalardan farklı olarak bunların güvenilir belgelere dayanması gerektiğini ileri sürer. Klasik evrimciliğin varsayımsal tarihe dayandığını belirterek yazılanların insanların yaşamına dair varsayımsal bir spekülasyondan başka bir şey olmadığını savunmuştur. Radcliffe-Brown bu

tür çalışmaları "sözde tarihsel" olarak değerlendirerek, klasik evrimci yaklaşımın bilimsel araştırmalarda yeri olmadığını ileri sürmüştür.

Yirminci yüzyılın başlarında evrim teorisini eleştiren bilim insanları toplumların nasıl geliştiğini incelemek yerine, toplumların nasıl yaşadığını ve işlediğini incelemeleri gerektiği üzerine kafa yormuşlardır. Bu yaklaşım, popüler olarak "yapısal-fonksiyonel" olarak bilinir. Bu teorik akımın kurucuları, sosyal antropologların toplumun artzamanlı bir incelemesini anlamak yerine eşzamanlı bir çalışma ile mevcut toplumu incelemeleri gerektiğini öne sürmüşlerdir (Moore, 2015).

Bu düşünce doğrultusunda da Radcliffe-Brown (2022), antropolojiyi burada ve şimdinin incelenmesi olarak adlandırarak, ilk elden saha çalışması yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Sosyal antropologlar, toplumsal kurumların karşılıklı ilişkilerine ve işlevlerine odaklanarak, mevcut sosyal yapıyı analiz etmeye başlamışlardır. Ancak bu eğilim de bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Dolayısıyla yapısal fonksiyonel çalışma bu alanını kapsayamaz hale geldiği için 1940'larda antropologlar evrimi inceleme ihtiyacını yeniden canlandırmışlardır (Eriksen, 2010; Erickson ve Murphy, 2020; Marett, 2020).

Neo-evrimcilik yaklaşımı arkeoloji alanında öne çıkmıştır. V. Gordon Childe, Leslie White ve Julian Steward bu düşünce okulunu temsil etmektedirler. Bu düşünürler toplumsal evrimi yeni bir bakış açısıyla tanımlamışlardır. Evrim yaklaşımına yönelik yeni çalışmalar; genel ile tikelin nasıl birleştirileceği sorusuna odaklanmıştır. Böylece konu, Radcliffe-Brown'ın daha önceki kültür araştırmalarına nomotetik ve ideografik yaklaşım arasındaki ayrımı vurgulayan Marvin Harris'in yazılarıyla keskinleşmiştir (Wulf, 2009).

Diğer yandan Robert Redfield medeniyet çalışmasını sosyal antropolojiye tanıtmıştır. Redfield, medeniyetin kabile, halk, yarı-kentsel ve kentsel gibi çeşitli boyutlarını incelemek için halk-kent sürekliliği ve büyük-küçük gelenekler kavramlarını geliştirmiştir. Böylece köy, kasaba ve şehir çalışmaları tanıtılmıştır. Bu alana Morris E. Opler, Milton Singer, Meckim Marriot, Mandel Baum katkıda bulunarak öne çıkmışlardır. Diğer herhangi bir disiplin gibi antropoloji de birçok yeni eğilimi yaşamaktadır (Bates, 2013). Değinilen tüm bu araştırmacılar ve çalışmalarının antropoloji disiplinine yöne vermiştir.

Antropoloji Üzerine

Antropolojinin en yaygın ve temel tanımı, insanın zaman ve mekân boyunca incelenmesidir. Antropoloji, insanın her yönüyle ilgilenen bir bilim dalıdır. İnsanlığı sadece günümüz bağlamında değil, Pleyistosen Dönem'den

günümüzün küreselleşen dünyasına kadar olan süreçte yolculuğunu incelemekte ve gelecekteki yolunun izini de sürmeye çalışmaktadır (Bates, 2013; Marett, 2020).

Antropoloji, herhangi bir coğrafi sınırdan bağımsız olarak insanı inceler. İnsanı bir bütün olarak ele alır ve içindeki farklılıkları da inceleyip, anlamaya çalışır. İnsan, kültürel, sosyal ve yerleşim çeşitliliği ile dünyadaki en nevi şahsına münhasır canlıdır. Diğer türlerin aksine *Homo sapiens*, kültür açısından kendi içinde farklı bir popülasyonu temsil eder (Bates, 2013; Bogucki, 2013; Eriksen, 2010; Marett, 2020).

Kültür varyasyonu, aynı tür *Homo sapiens*'e farklı bir görünüm verir. Biyolojik olarak tanımlanan *Homo sapiens*, melezleşen bir popülasyondur. Ama kültürel olarak erkek evlilik için farklı kurallar yaratmıştır. Aynı tür melezleme popülasyonu içermez. Aynı şekilde biyolojik olarak aynı türün tüm üyeleri, yani *Homo sapiens*, bireylerinde eşit potansiyellere sahiptir. Antropologlar, aynı tür *Homo sapiens* içindeki farklılıkları ve aynı zamanda genel özellikleri bulmaya çalışırlar. Antropoloji, sistematik olarak insan varlığının ve insan faaliyetinin tüm tezahürlerini birleşik bir şekilde araştırma amacını taşır (Lavenda ve Schultz, 2018). İnsan, belirli bir kültür modelini izleyerek toplumda yaşar. Dolayısıyla sosyal antropoloji insanın bu yönüyle ilgilenir.

Sosyal ve kültürel antropoloji

Disiplin olarak sosyal antropoloji, farklı ülkelerde farklı anlamlara sahiptir. 19. yüzyılda, sosyal veya kültürel antropoloji yerine "etnoloji" terimi kullanılmıştır. Yunanca *ethos* ırk ve *logia* ise çalışma anlamına gelmektedir. Bu nedenle, etnoloji, etnik grupların farklı davranışlarının incelenmesi olarak adlandırılmıştır. Kültürel ayırım, bu tür çalışmaların büyük bir bölümünü kapsamış olsa da kültür değişimini de incelenmiştir. Bazen, sosyal antropoloji etnoloji bağlamında tanımlanmıştır (Özbudun vd., 2012).

Aile ve akrabalık gibi sosyal ilişkiler, yaş grupları, siyasi organizasyon, hukuk ve ekonomik (toplumsal yapı olarak adlandırılan) faaliyetler üzerinde yoğunlaşan etnologlara "sosyal antropolog" denmektedir (Pritchard, 1998). A. R. Radcliffe-Brown'ın düşüncesini destekleyen İngiliz antropologlar, antropolojide tarihsel araştırmaların yararlılığını reddetmişler ve sosyal yapı üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu bağlamda, sosyal antropoloji onların görüşüne göre tarihsel değilken, etnoloji tarihseldir. Belirgin bir şekilde, sosyal antropoloji, sosyal yapı ve sosyal organizasyonun incelenmesi olarak tanımlanabilecek İngiliz okulunu takip eden düşünceyi temsil etmektedir (Eriksen, 2010).

20. yüzyılın başlarında, sosyo-kültürel antropoloji Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde farklı biçimlerde gelişmiştir. Sosyal antropoloji terimi

genellikle Büyük Britanya ve diğer İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinde kullanılmıştır. Bu terim, Claude Levi-Strauss'un etkisiyle Fransa, Hollanda ve İskandinav ülkelerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Sosyal antropoloji, ABD, İngiltere gibi ülkelerde ve Avrupa kıtasının diğer ülkelerinde farklı anlamlarla kullanılmıştır. Büyük Britanya'da Antropoloji, insanın biyolojik yönünü inceleyen fiziksel antropolojiyi ifade ederken, sosyal antropoloji, Avrupa kıtasının diğer ülkelerinde olduğu gibi etnoloji veya sosyoloji olarak anlaşılmaktadır (Moore, 2015). Kısacası, Avrupa'da sosyal antropolojinin iki farklı anlamı vardır.

Öte yandan ABD'de sosyal antropoloji, daha geniş ve kapsamlı bir disiplin olarak kabul edilmektedir. İnsanın farklı açılardan incelenmesini kapsar. İnsanı sadece sosyolojik bir varlık olarak ele almaz, aynı zamanda kültürel yönüne de vurgu yapar (Eriksen, 2010). Sosyal antropoloji sosyal gruplara ve kurumlara odaklanırken, kültürel antropoloji sembollere ve değerlere odaklanmıştır.

Günümüzde ise sosyo-kültürel antropologlar tüm bu unsurlarla ilgilenmektedirler. Kuramsal boyutta sembolizm, yeni etnografya vb. birçok yeni kuram, yeni vaatlerle karşımıza çıkmıştır. Bu alan, diğer birçok yeni teori ve fikirle sürekli olarak genişlemektedir. Uygulamalı yönlerle birlikte, sosyal antropoloji de genişlemektedir. Sosyal antropolojide gelişimsel çalışmalar önemli bir alanı işgal etmektedir. Araştırma modelini zenginleştiren yeni saha yöntemleri ve teknikleri ortaya çıkmaktadır. Etno-bilim, etno-müzikoloji, etno-psikoloji, etno-folklor yeni alanlardan bazılarıdır. Sosyal antropoloji, antropolojinin bir dalı olarak sürekli gelişmektedir (Eriksen, 2010; Moore, 2015).

Antropolojinin Türkiye özelinde tarihsel süreci

Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişimi Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerindeki sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlara yanıt olarak gelişmiştir (Berkes, 1964; Lewis 1961; Mardin, 1962). 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında Osmanlı aydınları, imparatorluklarının gerilemesinin nedenlerini ve olası çarelerini araştırmışlardır. Muhafazakârlar veya "Pan-İslamcılar" çözüm olarak İslami yeniden canlandırmanın gerekli olduğunu ileri sürerken, "Batıcılar" ise Avrupa merkezli bakış açısına sahip eğitim ve hükümet kurumlarının benimsenmesini savunmuşlardır (Magnarella vd., 1976). Bu dönemde önemli bir güç olan ordu, Batı'dan Doğu'ya kültürel aktarımın temsilcisi olarak öne çıkmıştır. Batılı bir anlayışla geliştirilen askeri konuların yanı sıra modern matematik ve fizik bilimlerinin de öğretildiği yeni okullar kurulmuştur. Örneğin, 1828'de "yeni" Osmanlı ordusuna doktor yetiştirmek üzere İstanbul'da Avrupalı

eğitmenlerin bulunduğu bir tıp okulu açılmıştır (Lewis, 1961, s. 82-83).

Avrupa ile diplomatik temaslarda Batı etkisinin yansımaları görülür. Bu nedenle birçok kişi tarafından 19. yüzyıl Osmanlı reformlarının gerçek mimarı olarak kabul edilen Mustafa Reşit Paşa, 1834'te elçi olarak Paris'e gönderilir. Fransızca öğrenir ve oryantalist Antoine Isaac Silvestre de Sacy ile toplum filozofu Auguste Comte gibi önemli Fransız entelektüelleriyle fikir alışverişinde bulunur. Comte ile olan görüşmeleri bir Osmanlı liderinin Batılı bir düşünürle ilk karşılaşması olabilir. Paris'ten sonra Londra'ya gönderilen Reşit Paşa, İngiliz siyasi sisteminden çok etkilenmiştir (Lewis, 1961).

Tanzimat'ın etkisi klasik Osmanlı yazılarından şekil ve içerik bakımından ayrılan yeni Türk edebiyatında kendini gösterir. Batı tarzı sosyal ve siyasi düşüncesinin yayılmasını hızlandıran bu akımın öncülüğünü büyük ölçüde İbrahim Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal gerçekleştirir. Bir topçu subayının oğlu olan İbrahim Şinasi, daha çocukken Fransızca öğrenmiştir. Daha sonra Mustafa Reşit Paşa sayesinde Paris'te bir Türk öğrenci heyeti ile 1848 ihtilaline katılır. Yazılarından büyük ölçüde etkilendiği şair-devlet adamı Lamartine ile tanışır. Yurt dışında geçirdiği beş yılın ardından Türkiye'ye döner ve Maarif Nezaret'i'ne atanır. Ancak 1859'da istifa ederek, Türk entelektüel hayatını Batı'nınkine benzetmeyi umduğu kendi dergisini çıkarmaya başlar (Lewis 1961, s. 133-34).

Ziya Paşa çocukluğunda Fransızca öğrenir, Mustafa Reşit Paşa'nın yardımıyla padişahın üçüncü kâtibi olarak atanır. Daha sonra Osmanlı hükümdarları ters düşerek Avrupa'ya kaçar ve sırasıyla Paris, Londra ve Cenevre'de yaşar. Rousseau'nun Emile'ini Türkçeye çevirerek ve Rüya adlı kitabında Osmanlı rejimine yönelik sert eleştiriler yazar. 1869'da Londra'da yazdığı yazıda, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransız ve İngiliz yönetim ilkeleri temelinde yeniden örgütlenmesi gerektiğini ileri sürer (Emin, 1937).

İbrahim Şinasi ile Ziya Paşa'nın arasında yer alan Namık Kemal en genci ve belki de en çok tanınanıdır. Namık Kemal, aristokrat bir ailede dünyaya gelir ve özel öğretmenler tarafından eğitilir. On yedi yaşında, Bab-ı Ali'nin Tercüme Bürosu'nda bir iş bularak, Şinasi'nin düşüncesinin etkisi altına girer. İmparatorluğun meseleleriyle ilgili eleştirel yazıları nedeniyle 1867'de Ziya Paşa ile Avrupa'ya kaçarlar. Sonraki üç yıl boyunca Londra, Paris ve Viyana'da yaşar ve burada bir yandan hukuk ve ekonomi okurken, diğer yandan bir dizi Fransızca eseri Türkçeye çevirir. Türkiye'ye döner ancak Sultan Abdülaziz tarafından sürgüne gönderilir. Uzun süre yazdığı oyun, roman, deneme ve şiirlerinde Kemal, Fransız devriminin iki temel fikrini özgürlük ve anavatan algısını Müslüman gelenekleriyle uzlaştırmaya çalışır.

Fransız ve İngiliz parlamenter sistemlerinden derinden etkilenmiştir. Bunun yanı sıra siyasi düşüncesi de *Esprit des Lois*'i 1863'te çevirisiyle yayımlamaya başladığı Rousseau ve Montesquieu'dan etkilenmesiyle değişime uğrayarak dönüşmüştür (Lewis 1961, s. 137-143).

Bu üç isim ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer Batılı düşünürler, yazıları ve faaliyetleri ile Jön Türkler olarak bilinen bir entelektüeller grubunun yaratılmasına katkıda bulunurlar. Jön Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı tarzda siyasi ve sosyal kurumların benimsenmesiyle kurtarılabileceğine inanırlar (Magnarella vd., 1976). İmparatorluk için Avrupalılaştırma süreci formüle etmeye çalışırlar. Ancak Batı kurumlarını var olan kültürel temellerin üzerine oturtmanın zorluğunu fark ederler. Bu süreçte Batı medeniyetinin temellerini ve Türk kültürünün gelişimini inceleyerek düşüncelerini sistematize etmeye çalışırlar (Berkes 1936, s. 241).

Batılı anlamda yönetilen bir İmparatorluk kavramsallaştırmasında çaba gösteren Jön Türklerden biri de Ahmet Rıza'dır. Avusturyalı bir anne ile İngiliz yanlısı bir Türk babanın oğlu olan Rıza, Fransa'da eğitim görür. Önce Tarım Bakanlığı'nda, ardından Maarif Nezaret'i'nde çalışarak imparatorluğu ıslah etmeye çalışır. Devlet hizmetinden istifa ederek ve 1889'da Paris'e giderek Jön Türk hareketine katılır. Orada, kendisine pozitivist felsefeyi öğreten, Auguste Comte'un öğrencilerinden olan Pierre Lafitte ile tanışır (Magnarella vd., 1976). Rıza, Paris pozitivist çevrelerinde kabul görerek Fransız pozitivist dergisi *Revue Occidentale*'ye ara sıra katkıda bulunan bir yazar olur. Comte'un "düzen" ve "ilerleme" kavramları, Rıza'nın iki haftada bir yayınlanan Jön Türk dergisi Meşveret'te yayınladığı siyasi yazılarının temel taşlarını oluşturur. Sistemik sosyolojik incelemeler üretmemesine rağmen, Comte'un felsefesinin Türkiye'ye yayılmasını sağlar ve daha sonra birçok Türk sosyoloğunu da etkiler (Berkes 1936:241).

Batı merkezli bir bakış açısını benimseyenlerden Prens Sabahaddin (1877-1948), siyasi görüşlerinin farklılığından dolayı 1899'da babası ve erkek kardeşiyle birlikte Fransa'ya kaçar. Oradayken, Frederic Le Play'nin bir öğrencisi olan Edmond Demolins ile tanışır ve Rıza tarafından benimsenen ve Comte okulunun rakibi olan Le Play sosyal düşünce okulunu benimser. Prens Sabahaddin, sürgünde *Ligue de décentralisation administrative et d'initiative privée* adlı bir Jön Türkler derneği kurarak, Terakki gazetesini yayınlar. Le Play'nin, özellikle Demolins'in 1897 tarihli *A quoi tient la supériorité des anglo-saxons* adlı çalışmasında açıkladığı gibi, İngiliz yerel özyönetim sistemine duyduğu büyük hayranlığı okurlarıyla da paylaşır (Berkes, 1964).

Prens Sabahaddin muhtemelen, Osmanlı

İmparatorluğu'nun gerilemesinin altında yatan nedenleri sıralayan ve toplumsal teşhisini sunan ilk Osmanlı hanedan mensubudur. İmparatorluğu değiştirilmesi gereken belirli bir sosyokültürel sistemin ürünü olarak görür. Demolins'in ardından, toplumların ya topluluk ya da partikularist oluşuma dayandığını savunur. Ona göre ilk kategori, insanların topluluğa, aileye, kabilelere, aşiretlere veya kamu güçlerine güvenme eğiliminin olduğudur. Aralarında Osmanlı'nın da bulunduğu Doğu toplumları bu ilk kategorinin tipik örneğidir. İkinci kategorideki toplumlarda ise bireylerde kendilerine güvenme eğilimi vardır. İngiltere'yi bu ikinci kategorideki tipin en iyi örneği olarak görür (Berkes 1964, s. 310-312). Prens Sabahaddin (1965), Le Play'nin muhakemesini izleyerek, modern Avrupa devletlerinin başarısından Batı bireyciliğinin, özel mülkiyetin ve devlet ademi merkezîyetçiliğinin sorumlu olduğunu savunur ve Türkiye için bu tür bir Batılılaşmayı savunur. Prens Sabahaddin ve öğrencisi Mehmet Şevki, Le Play'nin fikirlerini Türkiye'de yaygınlaştırırlar.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşanan bu değişimler kuşkusuz antropolojinin tohumlarını atmıştır. Bu konuda en önemli katkı Le Play'nin eserleri ile atılmıştır. Le Play'nin Türk sosyal antropolojisine teorik ve metodolojik katkıları; toplumun temel birimi olarak aileye yaptığı vurgu ile vaka çalışması yönteminin kullanılması ve aile bütçelerinin analizidir. Le Play, her ailenin öncelikle üyeleri için çalışarak geçimini sağlaması bakımından işlev gördüğünü ileri sürer. Ailenin karakterini, ailenin coğrafi konumunun, yapılan işin doğasının ve geçiminin güçlü bir şekilde etkilediğini ileri sürer. Bu "yer-iş-aile" üçlüsü, aralarında Salahaddin Demirkan'ın (1941a, 1941b) köy çalışmalarının da bulunduğu Türkiye'deki bir dizi sosyal antropolojik araştırmanın odak noktası haline gelir (Magnarella vd., 1976).

Türkiye'de hem sosyolojinin hem de sosyal antropolojinin gelişmesinde etkili olan kişilerden birisi de Ziya Gökalp'tir. Bir devlet memurunun oğlu olarak Diyarbakır'da büyüyen Gökalp, lisede Fransızca okumuş ve Namık Kemal, Ziya Paşa ve modern hareket içinde yer alan düşünürlerin yazılarıyla tanışmıştır. 1908'de Selanik'te Jön Türk grubuna katılarak, Türkiye'yi modernleştirmenin yollarını aramıştır. 19. yüzyıl Avrupa sosyolojisi ile ilgilenmiş, Emile Durkheim'in teorilerinin ve kullandığı yöntemlerin Türkiye'deki duruma en uygun olduğuna inanmıştır (Magnarella vd., 1976). Evrimci paradigmanın temsilcisi olan Gökalp, ideolog kimliğinin yanı sıra aynı zamanda dönemin önemli halkbilimcileri arasında yer almaktadır (Yıldırım, 2013).

Prens Sabahaddin gibi Gökalp de Türkiye'deki siyasi değişimin bir anlam ifade etmesi için genel olarak sosyokültürel değişime eşlik etmesi gerektiğine inanır ve

Türkiye'nin sosyal ve kültürel sorunlarının sistematik araştırmasını Durkheim'e dayandırır. Türk dergilerindeki yazılarında; Türklerin Türk ve İslam mirasıyla Batı medeniyetini nasıl entegre etmeleri gerektiği sorusunu ele alır. Gökalp'in önemli katkılarından birisi de "uygarlık" ve "kültür" arasında yaptığı ayırmadır. Gökalp'e göre uygarlık, birçok farklı halkın ortak yaratıcılığını temsil etmekte ve öncelikle insanlığın entelektüel ve bilimsel başarılarından oluşmaktadır. Kültür ise bir ulusun kendine özgü sosyokültürel değerlerinden, orijinalliklerinden, öznel görüşlerinden ve ifadelerinden ortaya çıkmaktadır. Gökalp, toplumu reforme etmek için, kişinin önce kendi içinde yaşadığı eşsiz kültürünü anlaması ve takdir etmesi gerektiğini, daha sonra uluslararası medeniyetin toplumu ile uyumlu değişimini içerecek yönlerini benimsemesi gerektiğini ileri sürer. Gökalp, ulusal kalkınmayı sağlamak için Türkleştirme, İslamlaştırma ve modernleştirmenin uyumlu bir şekilde birleştirilebileceğini de savunur (Emin 1931; Gökalp 1959, 1968; Heyd, 1950; Yıldırım 2013). "Türkçülük Hareketi"nin de en önemli teorisyeni olan Gökalp, aynı zamanda Türk halkbilimi çalışmalarının kadrosunu ve sınırlarını belirleyen kişidir. Bu doğrultuda "Halka Doğru" adlı çıkardığı dergi Türk halkbilimi açısından son derece önemlidir (Çobanoğlu, 2014, s. 389-400).

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde geliştirilen çeşitli sosyal düşünce ekollerinin ortak özelliği, "sosyolojiyi bir tür felsefe, hatta din felsefesi ve ahlaki, sosyal, politik ve hatta dini sorunlar üzerinde yarı açıklanmış bir otorite kaynağı olarak ele alma eğilimleri"dir (Lewis 1961, s. 227).

Türkiye'de antropolojinin ilk yılları

Türkiye'de akademik anlamda gerçekleştirilen antropolojik araştırmalar, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatı ile birlikte 1925 yılında, Türk Antropoloji Enstitüsü'nün İstanbul Darülfünun-u Tıp Fakültesi'nde kurulması ile başlamıştır (Demirel, 2011, s. 129; Özbek, 1998, s. 106). İlk yıllarında Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi olarak adlandırılan bu merkez, Prof. Dr. İsmail Hakkı, Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol, Prof. Dr. Süreyya Ali ve Prof. Dr. Mouchet öncülüğünde kurulmuştur (Demirel, 2011, s. 129). Kurucu üyeler arasında antropoloji alanında eğitim almış bir bilim insanı bulunmadığı için, 1927 yılında Fransa'ya antropoloji eğitimi için gönderilen Dr. Şevket Aziz Kansu'nun 1929 yılında dönmesi ve Türk Antropoloji Enstitüsü'ne katılmasıyla birlikte yapılan çalışmalar olumlu yönde etkilenmiştir (Münüsoğlu, 2015, s. 129). Çalışmalarına bir süre İstanbul'da devam eden Kansu, 1935 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde göreve başlamış, 1946 yılında

ise Ankara Üniversitesi'nin ilk rektörü olmuştur (Türk Tarih Kurumu, t.y.). Kansu çalışmalarının çoğunu fizik antropoloji alanında gerçekleştirmiş olsa da bir dönem etnoloji derslerini de üstlenmiştir (Özbek, 1998, s. 106).

Kansu'nun 1934 yılında Antropoloji Enstitüsü'nde asistanı olarak seçtiği Seniha Tunakan ise Türkiye'de antropoloji alanında çeşitli çalışmalar ortaya koyan bir diğer bilim insanıdır (Erdentuğ, 1998, s. 30). Tunakan, Almanya'da aldığı antropoloji eğitiminin ardından 1941 yılında Türkiye'ye dönmüş ve Kansu ile araştırma projelerinde yer almıştır (Erdentuğ, 1998, s. 30). Tunakan'ın çalışmaları arasında ikiz doğumları, parmak izi incelemeleri ve kalıtım araştırmaları bulunmaktadır (Günay ve Özgün Başbüyük, 2015, s. 74-75).

Muzaffer Şenyürek, Türkiye'de antropolojinin kurulduğu ilk yıllarda yurtdışında eğitim görüp Türkiye'ye geri dönen bir diğer araştırmacıdır. Şenyürek 1934 yılında ABD'ye gitmiş ve Harvard Üniversitesi'nde antropoloji eğitimi almıştır (Emiroğlu ve Aydın, 2003, s. 765). Burada insan dışının evrimini incelemiş ve tezini de bu konu üzerine hazırlamıştır (Sayılı, 1962, s. 183). Mezun olmasının ardından 1940 yılında Türkiye'ye dönmüş ve Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde göreve başlamıştır (Erdentuğ, 1998, s. 32). İlerleyen zaman içerisinde ise çeşitli ülkelere giderek araştırmalarına devam etmiştir (Emiroğlu ve Aydın, 2003, s. 765).

Türkiye antropoloji tarihinde bir diğer önemli isim ise Afet İnan'dır. İnan, tarih üzerine yaptığı çalışmaları ile biliniyor olsa da 1936 yılında İsviçre'ye antropolog Eugene Pittard'dan eğitim alması için gönderilmiştir (Özkaya ve Payaşlı, t.y.). Burada yazdığı tezde Türkiye'de 64.000 kişinin katıldığı antropometrik araştırmanın sonuçlarını savunmuş, geri döndüğünde ise Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde ders vermeye başlamıştır (Emiroğlu ve Aydın, 2003, s. 424).

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi özelinde fizik antropolojiden sosyal antropolojiye

Antropolojinin Türkiye'de ele alındığı ilk yıllarda evrimci yaklaşımları benimsemiş araştırmacılar daha çok fizik antropoloji çalışmaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Türk Antropoloji Enstitüsü'nün araştırmaları; İstanbul Türk-İslam mezarlıklarından elde edilen kafatasları ve Anadolu'nun eski dönemlerine ait iskeletlerdir. Ayrıca Neolitik ve Bakır çağlarından itibaren Selçuklu ve Osmanlıya kadar olan zaman aralığındaki iskeletler ile de yapılan çalışmalar bulunmaktadır (Demirel, 2011, s. 128-134). Türkiye'de fizik antropoloji çalışmaları bir yandan Batı'dan etkilenirken, diğer yandan da Batı'ya bir tepki olarak gelişir. Batı'nın, "beyaz insan"ın üstün bir ırk anlayışı ile kendilerini tanımlamaları ve Batı dışında kalan diğer toplumların ise aşağı ifade edilmesine karşı

bir tepkidir. Fizik antropoloji çalışmalarının sonuçları (Maksudyan, 2005), 1930'larda düzenlenen Türk Tarih Kongreleri, Dil Kurultaylarında Türk ırkının aşağı bir ırk olmadığı şeklinde dile getirilir (Çapar, 2012, s. 48-62). Ortaya koyulan çalışmalarla fizik antropoloji öne çıksa da bu durum ilerleyen zaman içinde değişime uğramıştır. Sosyal antropolojik çalışmaların sistematik bir biçimde ele alınması ise ancak 1940'lı yıllarda başlamıştır. Sosyal antropolojik araştırmaların büyük bir çoğunluğu Türkiye'nin kırsal bölgelerinde gerçekleştirilen alan araştırmalarından oluşmaktadır (Magnarella vd., 1976, s. 266).

Türkiye'de etnoloji kürsüsü Şevket Aziz Kansu'nun çabaları ile kurulmuş ve bu kürsünün başına Nermin Erdentuğ getirilmiştir (Münüsüoğlu, 2015, s. 131). 1978 yılında bu kürsü, "Sosyal Antropoloji" ve "Halkbilimi" olarak ikiye ayrılırken, daha sonraki yıllarda sosyal antropoloji; fizik antropoloji ve paleoantropoloji ile aynı çatı altında birleşmiştir. Günümüzde de Antropoloji Bölümü aynı sistemle devam etmektedir (Günay ve Başbüyük, 2015, s. 72).

Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü'nde mezun olan ve aynı Enstitüde Fizik Antropoloji alanında doktora yapmış olan Nermin Erdentuğ, 1949-1951 yılları arasında İngiltere'ye gitmiştir. Fizik Antropoloji alanında doktora yapan Erdentuğ, sosyal antropolojiye yönelmiştir. Oxford-Sosyal Antropoloji Enstitüsünde bir yıl süre ile ve daha sonra çeşitli İngiliz Üniversitelerinde, dokuz ay kadar da İskandinav (Kopenhag, Oslo, Stockholm) müze ve üniversitelerinde sahası ile ilgili çalışmalar yapmıştır.¹ Erdentuğ'un etnografik yöntemlerle gerçekleştirdiği çalışmaları 1956 yılında Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki, 1959 yılında Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki adlı kitapları Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları'nda yerini almıştır. Erdentuğ'un Türkiye, İran ve Pakistan'daki kırsal bölgeleri incelediği çalışmaları da bulunmaktadır (Magnarella vd., 1976, s. 268). "Türkiye-Pakistan ve İran köy-kır toplumlarının karşılaştırılmalı Etnolojik incelenmesi" adlı çalışması 1965 yılında yayınlanmıştır. Erdentuğ yaptığı tüm çalışmaların yanında bir de kalkınma antropolojisi ile ilgilenmiş ve bu çalışma alanına önem verilmesinin, toplumsal alanda yaşanan problemlerin çözümlenmesini daha sağlıklı bir şekilde gerçekleştireceğini düşünmüştür (Münüsüoğlu, 2015, s. 132).

Etnoloji ve folklor alanında çalışan önemli bir diğer isim Orhan Acıpayamlı'dır. Acıpayamlı, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Antropoloji bölümünden mezun olduktan sonra dönemin antropologları ile yakın bir

¹ Haziran 2016'da Eren Zencirden'le birlikte yaptığımız Ankara Üniversitesi Arşivi'nde incelediğimiz Nermin Erdentuğ dosyasından.

şekilde çalışmış ve Türkiye’de gerçekleştirilen etnoloji çalışmalarına büyük bir katkı sağlamıştır. Acıpayamlı’nın çalıştığı konular hayli çeşitli olup, bunlar arasında Türkiye’de “doğum adetleri”, “nazar” ve “yağmur duası” gibi başlıklar yer almaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2003, s. 8).

Antropolojiye kaynak olan çalışmaları ile öne çıkan önemli bir bilim insanı da Sedat Veyis Örnek’tir. Örnek, 1957-1960 yılları arasında Almanya’da dinler tarihi ve etnoloji alanında eğitim almış ve 1961 yılında Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi’nde göreve başlamıştır (Aygün Cengiz vd., 2017, s. 59-63). 1980 yılında Sosyal Antropoloji ve Halkbilim kürsülerinin yeniden organizasyonunda önderlik etmiştir (Emiroğlu ve Aydın, 2003, s. 660). 1980 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü’nün Halkbilim (Folklor) ve Sosyal Antropoloji Kürsüleri olarak ikiye ayrılması konusunda rapor hazırlayacak komisyon üyeleri seçilir. Komisyona Prof. Dr. Nermin Erdentuğ, Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, Doç. Dr. Altan Eserpek ve Prof. Dr. Gönül Öney seçilir (Aygün Cengiz vd., 2017, s. 59-63). 7 Kasım 1980’de AÜ DTCF Etnoloji Kürsüsü’nün, Halkbilim ve Sosyal Antropoloji olarak ayrılması oybirliğiyle kabul edilir (Aygün Cengiz vd., 2017, s. 174). Nermin Erdentuğ 16 Aralık 1980 Sosyal Antropoloji kürsü başkanı olarak seçilir.² Dr. Erdentuğ’dan sonra bu görevi 2012 yılına kadar Prof. Dr. Zafer İlbars sürdürmüştür. Dr. İlbars’ın kentleşme, geleneksel kültür ve suç antropolojisi araştırmaları bulunmaktadır.³

Günümüzde ise sosyal antropoloji lisans düzeyinde Antropoloji Bölümü altında eğitime devam etmekteyken, lisansüstü eğitimde öğrencilere kendi anabilim dalı programlarını sunmaktadır. 2023 yılı itibarıyla on ayrı üniversitede Antropoloji bölümü, lisans düzeyinde yer almaktadır ve çeşitli üniversiteler lisansüstü düzeyde sosyal antropoloji programı sunmakla beraber bu sayı her geçen gün artmaktadır.

² Haziran 2016’da Eren Zencirden’le birlikte yaptığımız Ankara Üniversitesi Arşivi’nde incelediğimiz Nermin Erdentuğ dosyasından.

³ Prof. Dr. Zafer İlbars’ın çalışmalarından bazıları: *Kültürel Boyutuyla Mustafaapaşa (Sinassos)*, TÜKSEV, 2003; Aile-Akrabahk İlişkileri ve Değişmeler Üzerine Bir Araştırma, Antropoloji, (7), 1972; Türk ve Japon Kültüründe Çocuk Yetiştirme Usullerindeki Benzerlikler, Antropoloji, (10), 1977; Aile Kurumunun Sağlaşması İçin Alınacak Bazı Önlemler” Antropoloji, (10), 1977; Kültür Değişmelerine Genel Bir Bakış, Antropoloji, (12), 1980; Kişiliğin Oluşmasındaki Kültürel Etmenler, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 31(1-2), 1987; Planlı Kalkınmada Dikkate Alınması Gereken Kültürel Etmenler” Belleten, (203), 1988; İspatrin Köyü’nde Evlenme Adetleri ve Değişmeler, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, (4); Ankara Gecekondu Ailelerine Genel Bir Bakış, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 32(1-2), 1988; *The Cultural Dimension of Epilepsy*, Ortak Kitap, 1989; Köy Kültürünün Özellikleri ve Köy Sorunları, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, (4), 1990; *Kadın ve Kültür*, Ortak Kitap, 1990.

Sonuç

İnsanlar var oldukları andan itibaren hem kendilerini hem de diğer insan topluluklarını anlamak istemiş ve bu nedenle çeşitli gözlemler gerçekleştirmiştir. Bu gözlemlerin sistematik bir şekilde yürütülmesi ve yorumlanması üniversitelerde sosyal bilimler aracılığı ile devam etmiş ve günümüzde ise antropolojinin öncülük ettiği bir araştırma alanı haline gelmiştir. Her ne kadar antropoloji ayrı bir disiplin olarak kabul edildiği dönemde Batı değerleri etrafında biçimlenmiş ve araştırmaların odak noktası bir “öteki” olarak görülen “ilkel” topluluklar olmuşsa da zaman içinde disiplin bu eğilimini terk etmiştir.

Günümüzde antropolojik çalışmalar (bu metnin konusuna uygun olarak sosyal antropolojik çalışmalar) yalnızca kırsal bölgede yaşayan topluluklar ile sınırlı olmaktan çıkmış ve insanın var olduğu her yerde kendisine yer bulmayı başarmıştır. Buna ek olarak toplumları bir evrim basamağında tasavvur eden ve Avrupa kültürünü en üst basamağa yerleştiren sömürgeci bakış açısı, antropolojik çalışmalar üzerindeki etkisini yitirmiş, yerine her kültürü kendi içerisinde değerlendirmeyi öngören kültürel görelilik yaklaşımı benimsenmiştir. Bu doğrultuda antropologlar tarafından araştırma konularına uygun olarak, belirledikleri topluluk ile gerçekleştirdikleri alan araştırması ise sosyal antropolojinin başlıca veri toplama yöntemi haline gelmiştir.

Türkiye’de de antropolojik çalışmalar her ne kadar daha çok fizik antropolojinin ilgilendiği araştırma konuları ile başlamış olsa da ilerleyen zaman içinde sosyal antropolojinin ele aldığı meseleler de ön plana çıkmıştır. Tarihsel olarak Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi öncülüğünde gerçekleşen bu araştırmalar, aynı zamanda Türkiye’nin antropolojik anlamda yalnızca diğer ülkelerden gelen antropologlar tarafından araştırılıyor olmasının önüne geçmiş ve yerli antropologların da saha araştırmaları ile bilgi üretim sürecine dâhil olmasını sağlamıştır. Böylelikle Türkiye’de antropolojik araştırmalar farklı konularla gündeme gelmektedir.

Kaynakça

- Acton, H. B. (2021, Aralık 4). Herbert Spencer. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Herbert-Spencer>
- Altuntek, N. S. (2015). *Yöntembilim üzerine antropolojik okumalar*. Dipnot Yayınları.
- Aygün Cengiz, S., Bulut, M., ve Bayraktutan, G. (2017). *Valizde kalanlar: Sedat Veyis Örnek’in izleri*. Ürün Yayınları.
- Bartu Candan, A., ve Özbay, C. (2018). *Kültür denen şey*. Metis Yayınları.
- Bates, G. (2013). *21. yüzyılda kültürel antropoloji. İnsanın doğadaki yeri* (S. Aydın, Çev. Ed.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berkes, N. (1936). Sociology in Turkey. *American Journal of Sociology*, 42(2), 238-246. <https://doi.org/10.1086/217392>

- Berkes, N. (1964). *The development of secularism in Turkey*. McGill-Queen's University Press. <https://doi.org/10.1515/9780773594500>
- Boas, F. (1982). *Race, language and culture*. University of Chicago Press.
- Boas, F. (2017). Antropoloji ve modern yaşam (D. Uludağ, Çev.). DoğuBatı Yayınları. (Özgün eserin basımı 1928)
- Bogucki, P. (2013). *İnsan toplumunun kökenleri* (C. Atay, Çev.). Kalkedon Yayınları. (Özgün eserin basımı 1999)
- Demirel, F. A. (2011). Türkiye antropolojisinin tarihçesi ve gelişimi üzerine. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 128-134. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/makusobed/issue/19436/206703>
- Demirkan, S. (1941a). *Küçük Çekmece Köyü*. Kültür Basımevi.
- Demirkan, S. (1941b). *Celaliye Köyü*. Burhaneddin Basımevi.
- Emin, A. (1931). Gökalp, Ziya. D. L. Sills (Ed.) içinde, *Encyclopaedia of the Social Sciences, Volume 6* (s. 687-688). The MacMillan Company & The Free Press. https://archive.org/details/internationalenc0006unse_19c1/
- Emin, A. (1937). Zia Pasha. E. R. A. Seligman (Ed.) içinde, *Encyclopaedia of the Social Sciences, Volume 15* (s. 535-536). The MacMillan Company. <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.14957/>
- Emiroğlu, K., ve Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Encyclopedia Britannica, T. E. O. (2021, Aralık 13). L. H. Morgan. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Lewis-Henry-Morgan>
- Erdentuğ, A. (1995). The pioneering anthropologists of Turkey: Personal profiles in socio-political context. *Turkish Studies Association Bulletin*, 22(2), 13-44. <https://www.jstor.org/stable/43385444>
- Erdentuğ, N. (1956). *Hal köyünün etnolojik tetkiki*. Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Erdentuğ, N. (1959). *Sün köyünün etnolojik tetkiki*. Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Erdentuğ, N. (1969). Türk etnografya çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1), 65-71. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000266
- Erickson, P. A., ve Murphy, L. D. (2020). Antropoloji kuramları tarihi (Ö. Kanlı, Çev.). Sümer Yayıncılık. (Özgün eserin basımı 2017)
- Eriksen, T. H. (2010). Antropoloji tarihi (A. Bora, Çev.). İletişim Yayınları. (Özgün eserin basımı 2001)
- Fernando, M. (2021, April 23). Cultural Relativism. *Oxford Bibliographies*. <https://doi.org/10.1093/OBO/9780199766567-0003>
- Frazer, J. G. (2017). *Altın dal. Dinin ve folklorun kökleri* (M. H Doğan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (Özgün eserin basımı 1890)
- Goody, J. (2017). *Mit, ritüel ve söz* (D. Sezgi, Çev.). Küre Yayınları. (Özgün eserin basımı 2010)
- Gökalp, Z. (1959). *Turkish nationalism and Western civilization: Selected essays*. (N. Berkes, Çev.). Columbia University Press.
- Gökalp, Z. (1968). *The principles of Turkism*. (R. Devereux, Çev.) Brill.
- Günay, I., ve Özgün Başıbüyük, G. (2015). Türkiye fiziksel antropoloji çalışmaları bibliyografyası (1930-2014). *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39(2), 71-96. <http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/4353/59541>
- Harris, M. (1994). *Yamyamlar ve krallar. Kültürlerin kökenleri* (M. F. Gümüş, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları. (Özgün eserin basımı 1977)
- Heredotos. (2006). *Tarih*. İş Bankası Yayınları. (Özgün eserin basımı M.Ö. yaklaşık 430)
- Heyd, U. (1950). *Foundations of Turkish nationalism: The life and teachings of Ziya Gökalp*. Luzac.
- Karpat, K. H. (1963). The people's houses in Turkey: Establishment and growth. *Middle East Journal*, 17(1-2), 55-67. <https://www.jstor.org/stable/4323553>
- Lafitau. (2013). *Customs of the American Indians compared with the customs of primitive times, Volume 1*. Sougrain P'Anie.
- Lavenda, R. H., ve Schultz, E. A. (2018). Kültürel antropoloji: Temel kavramlar (D. İşler ve O. Hayırlı, Çev.). DoğuBatı Yayınları.
- Lewis, B. (1961). *The emergence of modern Turkey*. Oxford University Press.
- Magnarella, P. J, Türkdogan, O., Abu Zahra, N., Eberhard, W., Erdentuğ, N., Güvenç, B., ve Yasa, İ. (1976). The development of Turkish social anthropology [and comments and reply]. *Current Anthropology*, 17(2), 263-274. <https://www.jstor.org/stable/2741538>
- Maine, H. J. S. (2020). *Ancient law*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel bir kültür teorisi* (S. Özkal, Çev.). Kabcacı Yayınları. (Özgün eserin basımı 1944)
- Malinowski, B. (2005). *Argonauts of the western pacific*. Routledge.
- Malinowski, B. (2013). *Büyük, bilim ve din* (S. Özkal, Çev.). Kabcacı Yayınevi. (Özgün eserin basımı 1925)
- Malinowski, B. (2014). *Argonauts of the western pacific*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315772158>
- Mardin, Ş. (1962). *The genesis of young Ottoman thought*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvdtph6c>
- Marett, R. R. (2020). *Antropoloji* (M. C. Kapusuz, Çev.). Gece Kitaplığı. (Özgün eserin basımı 1912)
- Montesquieu, C. (1973). *De l'esprit des lois*. Garnier.
- Montaigne, M. D. (2006). Denemeler (S. Eyüboğlu, Çev.). İş Bankası Yayınları. (Özgün eserin basımı 1580)
- Morgan, L. H. (2021). *Eski toplum* (Ü. Oskay, Çev.). İnkılap Kitabevi. (Özgün eserin basımı 1877)
- Moore, D. J. (2015). *Kültür teorileri* (E. Koca, Çev.). Atıf Yayınları. (Özgün eserin basımı 1997)
- Münisoğlu, H. (2015). "İrk"tan "kültür"e: Antropoloji-folklor etkileşimi-Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi örneği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55(2), 127-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66790/1044426>
- Özbek, M. (1998). Cumhuriyetle başlayan antropoloji. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (15), 105-107. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/42279/507017>
- Özbudun, S., Şafak, B., ve Altuntek, S. N. (2012). *Antropoloji*. Dipnot Yayınları.
- Özkaya, O., ve Payaşı, V. (t.y.). Ayşe Afet İnan (1908-1985). *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ayse-afet-inan-1908-1985/?pdf=3768>
- Pritchard, E. E. (1998). *Sosyal antropoloji* (İ. İnce, Çev.). Birey Yayınları. (Özgün eserin basımı 1946).
- Radcliffe-Brown, R. (2022). *İlkel toplumun yapısı ve işlevi* (U. Selvi, Çev.). Dorlion Yayınevi. (Özgün eserin basımı 1952)
- Rousseau, J.-J. (2009). *Emile* (Y. Avunç, Çev.). İş Bankası Yayınları. (Özgün eserin basımı 1762)
- Sabahaddin, P. (2021). *Türkiye nasıl kurtulabilir?* BilgeSu Yayıncılık.
- Sayılı, A. (1962). Ordinaryüs Profesör Dr. Muzaffer Şenyürek (1915-1961). *Belleten*, 26(101), 181-200.
- Şahin, K. (2022). Evliya Çelebi'nin etnografik bir eser olan seyahatnamesinde bugünün idari sınırları içinde kalan Hatay. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (8), 864-878. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1118175>

Türk Tarih Kurumu. (t.y.). Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu. *Türk Tarih Kurumu Başkanlığı*. <https://www.ttk.gov.tr/onceki-baskanlar/ord-prof-dr-sevket-aziz-kansu-28-4-1962-21-4-1973/>

Yıldırım, A. (2013). Ziya Gökalp'te toplumsal değişim: "Kültür-Uygurluk Tezi". *Mehmet Akif Ersoy Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-20. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/makusobed/issue/19441/206783>

Yükseköğretim Kurulu. (t.y.). Antropoloji programı bulunan tüm üniversiteler. *YÖK Lisans Atlası*. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10006>

Webster, D. E. (1939). *The Turkey of Atatürk*. American Academy of Political and Social Science.

Wulf, C. (2009). Tarihsel kültürel antropoloji (Ö. D. Sarısoy, Çev.). Dipnot Yayınları.

2023. Telif hakları yazar(lar)a aittir.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansının hüküm ve şartları altında yayımlanan açık erişimli bir makaledir.